

Ціннісні орієнтації в структурі особистості майбутнього працівника освітньої організації

У статті розглядаються характеристики ціннісних орієнтацій як центральних компонентів психологічної структури особистості, досліджено особливості соціальної детермінації людської поведінки, її саморегуляції та прогнозування, проаналізовано особливості мотиваційно-ціннісних структур, адекватних новій ситуації, що склалася, а також вивчено мотиваційно-ціннісні стани і процеси формування громадянської самосвідомості, встановлено вплив змісту ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення майбутніх вчителів в процесі навчання у вузі, зокрема проаналізовано специфіку цінностей сучасних студентів педвузу, виявлено ієрархію “значущих цінностей” залежно від мети, на яку ці цінності зорієнтовані, визначено розподіл засобів конкретних діяльностей, які необхідні для втілення в життя тої чи іншої цінності.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, ціннісність, професійні цінності, життєва мета, структура особистості, професійно-педагогічна спрямованість.

В статье рассматриваются характеристики ценностных ориентаций как центральных компонентов психологической структуры личности, исследованы особенности социальной детерминации поведения человека, ее саморегуляции и прогнозирования, проанализированы особенности мотивационно-ценностных структур, адекватных новой ситуации, а также изучены мотивационно-ценностные состояния и процессы формирования гражданского самосознания, установлено влияние содержания ценностных ориентаций на профессиональное самоопределение будущих учителей в процессе обучения в вузе, в частности проанализирована специфика ценностей современных студентов педвуза, выявлена иерархия “значимых ценностей” в зависимости от цели, на которую эти ценности ориентированные, определены формы конкретной деятельности, необходимые для воплощения в жизнь той или иной ценности.

Ключевые слова: ценностные ориентации, ценностность, профессиональные ценности, жизненная цель, структура личности, профессионально-педагогическая направленность.

Актуальність дослідження. Актуальність проблеми цінностей на сучасному етапі обумовлена низкою факторів:

1) у суспільстві відбувається зміна норм, ломка старих стереотипів. Ціннісна сфера, звільнившись від попередніх стереотипів, стає все більш самостійною і незалежною.

Головні проблеми, які спричинені пошук життєво важливих цілей, сенсу життя і можливостей їх досягнення, стоять перед кожним. Оскільки ціннісні орієнтації знаходяться в основі вибору життєвих цілей людини, то їх знання допомагає з'ясувати причини її вчинків і дій;

2) існує велика кількість теоретичних і практичних питань, що стосуються психологічної проблеми побудови ціннісно-змістовної сфери, виявлення і аналізу життєвих цінностей особистості.

Зокрема, вимагають розробки питання вивчення динаміки мотиваційно-ціннісних структур, адекватних новій ситуації, що склалася, а також вивчення мотиваційно-ціннісних станів і процесу формування громадянської самосвідомості.

Дослідження проблеми цінностей, яке допомогло б розкрити механізми впливу на становлення молоді людини і допомогти їй адаптуватись в нових умовах суспільно-економічних відносин, набуває важливого значення ще й тому, що проблеми, пов'язані з людськими цінностями, посідають одне з найважливіших місць в тих науках, які займаються вивченням особистості і суспільства.

Саме “цінності виступають інтегративною основою як для окремо взятого індивіда, так і для будь-якої малої або великої соціальної групи, культури, нації, в кінці кінців, для людства в цілому” [4, с. 15].

Мета дослідження – дати аналіз змісту ціннісних орієнтацій, як центральних компонентів психологічної структури особистості, проаналізувати специфіку цінностей сучасних студентів педвузу, виявити ієрархію “значущих цінностей” залежно від мети, на яку ці цінності зорієнтовані, визначити розподіл засобів конкретних діяльностей, які необхідні для втілення в життя тої чи іншої цінності, а також встановити вплив змісту ціннісних орієнтацій на пізнавальну активність майбутнього вчителя в процесі навчання у вузі.

Результати. Психологічний аспект ціннісних орієнтацій як одного зі структурних компонентів спрямованості особистості тісно пов'язаний з дослідженням її внутрішнього світу, суспільної поведінки, спрямованої на засвоєння і відтворення цінностей життя і культури.

Психологічна структура особистості може бути охарактеризована як “єдність, взаємозв'язок трьох основних сторін

психологічної реальності: діяльності, свідомості і особистісної сфери (остання визначається, перш за все, такими компонентами, як спрямованість і самосвідомість особистості).

...Послідовне здійснення цілісного підходу при аналізі особистості призвело до виділення важливої узагальненої форми фіксації особистісного досвіду – “цінності”, яка характеризується як єдність спрямованості особистості, виділення для неї певної сторони дійсності, певних відношень і усвідомлення у зв’язку з цим свого “Я” [7, с. 22].

Тому, цінність виступає важливою характеристикою психологічної структури особистості і визначає:

- 1) спрямованість суб’єкта на реалізацію певних відношень, які відповідають даній цінності, спрямованість на певну діяльність;
- 2) зміст уявлення про своє “Я”, що відповідає спрямованості;
- 3) виділення у свідомості певного предметно-діяльнісного змісту і його провідну роль в формуванні самосвідомості особистості. У зв’язку з тим, що цінність визначає особливості інших компонентів психологічної структури особистості, В.І.Непомняца розглядає її центральним компонентом психологічної структури особистості [7].

На сучасному етапі під структурою особистості розуміють єдність, взаємозв’язок та цілісність її елементів, які К.К.Платонов об’єднує в чотири підструктури:

- 1) біологічно обумовлена підструктура темпераменту;
- 2) властиві для індивіда особливості форм психічного відображення – відчуттів, сприймання; емоцій і почуттів; мислення, пам’яті, волі;
- 3) досвід особистості (знання, вміння, навички);
- 4) спрямованість особистості (інтереси, прагнення, ідеали, світогляд, переконання, ставлення до себе та інших). До останньої з цих підструктур належать ціннісні орієнтації [8].

На думку Р.Х.Шакурова, людина прагне не до цінностей взагалі, а до цінностей, що мають певні якісно-кількісні характеристики, тобто прагне до певного взірця [11].

“Складна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, світогляду, ідеалів, переконань, яка складає спрямованість особистості і відображає ставлення до об’єктивної дійсності, служить ... ніби “психологічною базою” ціннісних орієнтацій особистості” [3, с. 249].

З.І.Файнбург також розглядає ціннісні орієнтації як один з компонентів, що входить до структури особистості. В своєму підході до проблеми цінностей він підкреслює значення психологічної теорії

особистості та її характеристик для розкриття психологічних механізмів ЦО: “ЦО – це складне утворення, що вбирає в себе рівні і форми взаємодії суспільного і індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю оточуючого світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного “Я” [10, с. 63].

У соціальному замовленні до сучасного вчителя ставляться вимоги, що акцентують на його особистісних аспектах, серед яких головне місце займає спрямованість на такі основні компоненти, як світогляд, ціннісні орієнтації, мотиви, прагнення, переконання тощо. Саме під час навчання у вузі у студентів формується певна ієрархія цінностей, яка визначає спрямованість життєвої позиції особистості та впливає на усвідомлення важливості та змісту майбутньої професії.

Важливою ланкою у формуванні майбутнього вчителя є становлення його ціннісних орієнтацій, однієї з важливих психологічних характеристик особистості, оскільки на сучасному етапі відбувається злам суспільних пріоритетів, що, в свою чергу, ускладнює моральний вибір молоді.

У своєму дослідженні ми виходили з таких теоретичних положень. “Ціннісні орієнтації, будучи одним із центральних особистісних утворень, виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності, ... впливають на всі сторони її діяльності” [9].

Розвиток ціннісних орієнтацій, як вважає І.В.Дубровіна, тісно пов'язаний з розвитком спрямованості особистості, що збігається з думкою Б.Г.Ананьєва: “спрямованість особистості на ті чи інші цінності складає її ціннісні орієнтації” [1].

“Під ціннісними орієнтаціями ми розуміємо установку свідомості на ті чи інші цінності матеріальної і духовної культури суспільства. Ціннісні орієнтації, – вважає Здравомислов О.Г., – є важливим компонентом структури особистості, в них ніби резюмується весь життєвий досвід, накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку. Це той компонент структури особистості, який є ніби певною віссю свідомості, навколо якої обертаються думки і почуття людини і з погляду якої вирішується багато життєвих питань” [2].

“Ціннісні орієнтації – це складне утворення, що вбирає в себе рівні і форми взаємодії суспільного й індивідуального в особистості, визначені форми взаємодії внутрішнього і зовнішнього для особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю оточуючого світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного “Я” [5].

Для того, щоб зрозуміти зміст цінності, потрібно знати не тільки її предмет, а й ієрархію потреб, межу особистості, засобом задоволення яких і виступає певна цінність. Це дозволяє визначити зміст ціннісних орієнтацій і міру їх значущості. Цінності тим більш значущі, чим вище знаходиться в ієрархії потреб особистості та потреб, засобом задоволення яких ці цінності виступають. При цьому зміст такої орієнтації буде більш стійким.

Метою нашого дослідження було виявлення специфіки цінностей сучасних студентів педвузу. Ми вивчали цінності особистості за методикою виміру цінностей [6].

Методика виявлення ціннісних орієнтацій складається з чотирьох частин-етапів. Кожний з них з'ясовує одну з характеристик, необхідну для виявлення ієрархії цінностей особистості в цілому.

Дослідження проводилося серед студентів-першокурсників факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

На другому етапі дослідження з метою виявлення ієрархії "значущих цінностей" залежно від мети, на яку ці цінності зорієнтовані, проведено опитування.

Методика включає 48 суджень про цінності. Згода досліджуваного із судженням оцінювалася за п'ятибальною шкалою.

Життєва мета виділялася так: викликати радість, задоволення; діяти з користю для інших людей; мати забезпечене життя, жити з комфортом; сприяти подальшому інтелектуальному розвитку; мати становище, яке давало б більше прав і можливостей, ніж у інших людей; викликати схвалення у... (підставляється особа з референтної групи). Референтна група виявлялася на першому етапі дослідження.

Студентом визначалися найбільш значущі для нього поєднання мети і цінностей, а також їх ієрархія в особистісній структурі. Обробка результатів, отриманих в процесі дослідження за другою частиною методики проводилася таким чином: по кожній цінності (№ цілі, № цінності) з протоколу виписувались оцінки і сумувалися. Отримані суми ділились на f за формулою:

$Ц_n = \text{сума } E_n / f$, де

$Ц_n$ – названа цінність,

E – одинична або окрема оцінка n -ої цінності,

f – кількість цілей.

За груповими показниками ми отримали таку ієрархію значущих цінностей студентів-першокурсників (див. табл. 1).

Таблиця 1

Ієрархія значущих цінностей першокурсників

№ з/п	Ієрархія значущих цінностей
1.	Майбутня професія
2.	Захоплення (хобі)
3.	Фізичний розвиток
4.	Спілкування з людьми
5.	Пізнавальна активність
6.	Успіх у дівчат (юнаків)
7.	Суспільна робота
8.	Залучення до мистецтва

Результати показали, що найголовнішою для студентів є цінність “майбутня професія”. За груповими показниками ми отримали таку ієрархію значущих цінностей:

- майбутня професія;
- хобі;
- фізичний розвиток;
- спілкування з людьми;
- пізнавальна діяльність;
- успіх у дівчат (юнаків);
- суспільна робота;
- залучення до мистецтва.

З метою визначення розподілу засобів конкретних діяльностей, які необхідні для втілення в життя тої чи іншої цінності ми провели третій етап дослідження.

На даному етапі соціальна значущість відповідей була завуальована, і таким чином, були отримані більш об’єктивні дані (див. табл. 2).

Таблиця 2

Ієрархія цінностей за засобами діяльності майбутніх вчителів

1.	Майбутня професія
2.	Успіх у дівчат (юнаків)
3.	Захоплення (хобі)
4.	Фізичний розвиток
5.	Спілкування з людьми
6.	Суспільна робота
7.	Пізнавальна активність
8.	Залучення до мистецтва

Результати виявили ієрархію цінностей щодо засобів діяльності:

- на першому місці – “майбутня професія”;
- на другому – “успіх у дівчат (юнаків)”;
- на третьому – “хобі”;
- на четвертому – “фізичний розвиток”;
- на п’ятому – “спілкування з людьми”;
- на шостому – суспільна робота”;
- на сьомому – “пізнавальна активність”;
- на восьмому – “залучення до мистецтва”.

Порівнюючи ієрархію “значущих цінностей” з ієрархією цінностей щодо засобів діяльності, бачимо, що очолює ієрархію в обох випадках така цінність, як “майбутня професія”.

Тому, у студентів-першокурсників виявлено спрямованість на оволодіння майбутньою професією, їхня діяльність орієнтована на становлення себе як майбутнього педагога. Це створює сприятливі умови для ознайомлення з психологічною характеристикою професії, з тими вимогами, які ставляться до них, як до майбутніх педагогів. Як бачимо, серед головних цінностей в ієрархії виділяється така, як “фізичний розвиток”. Тут слід врахувати специфіку факультету і те, що йде формування особистості вчителя фізичної культури. Усвідомлення своєї фізичної сили також впливає і на формування позитивної самооцінки та впевненості у собі. Потреба фізичного вдосконалення також характерна для юнацького віку і на цьому тлі необхідно шукати адекватні форми та шляхи їх задоволення, оскільки існуюча система організації фізичного виховання у вищому навчальному закладі залишає студентів байдужими в силу своєї одноманітності та емоційної непривабливості.

У зв’язку з тим, що цінність “суспільна робота” знаходиться в кінці ієрархії, у процесі навчальної роботи зі студентами у вузі слід зробити наголос на формуванні цієї ціннісної орієнтації, посилити суспільну спрямованість особистості студента-першокурсника, його потребу принести користь суспільству, іншим людям.

У процесі дослідження встановлено, що у першокурсників є бажання, спрямованість на оволодіння майбутньою професією, але це знаходиться на такому рівні, на якому немає розуміння конкретних засобів реалізації такого бажання – низька пізнавальна активність, байдужість до мистецтва.

Вчитель – це високоерудована, гармонійно та всебічно розвинена особистість. А результати свідчать про те, що бажання у студентів недиференційоване, формальне, хоч оволодіння майбутньою професією неможливе без пізнавальної активності.

Висновки. Отже, у ході навчання у вузі потрібно розвивати у студентів пізнавальну активність та свідому спрямованість на

оволодіння професією педагога орієнтувати на конкретні засоби досягнення своєї мети. Цінності, які для людини є найбільш значущими, визначають не тільки її життєву позицію, а й відіграють вирішальну роль у її професійній діяльності, впливають на формування педагогічних переконань.

Конкретним показником усвідомленості життєвої позиції особистості є усвідомлення нею диференційованості своєї системи цінностей. За результатами дослідження виявлення ієрархії цінностей студента та аналіз змістовного боку ієрархічної структури ціннісних орієнтацій, окреслило напрямки навчально-виховної роботи, які полягають у формуванні значущості таких цінностей, як “пізнавальна активність”, “суспільна робота”, “залучення до мистецтва”.

Специфіка професії вчителя вимагає розвиненості гуманістичної спрямованості системи ціннісних орієнтацій, що забезпечує успішну аксіологічну діяльність, формування світоглядних позицій та визначення особистісного смислу педагогічної діяльності, а тому метою навчально-виховного процесу в педагогічному навчальному закладі має бути формування професійно-значущих утворень особистісної структури і, перш за все, ціннісних орієнтацій.

Стрижнем системи професійно-ціннісних орієнтацій є ставлення майбутнього вчителя до своїх особистісно-професійних характеристик, логічним центром і основою яких є мотиваційно-потребова сфера особистості.

Ефективність формування ціннісних орієнтацій вчителя та всієї системи його підготовки залежить від того, наскільки зовнішні виховні впливи відповідають завданням та змісту його самовиховання. Таким чином, у процесі становлення особистості майбутнього педагога у вузі необхідно забезпечити актуалізацію того ціннісного потенціалу особистості, який є професійно значущим для вчителя, і навпаки, заблокувати ту його частину, яка перешкоджає цьому.

Сформована ієрархія цінностей має бути певною мірою основою, спираючись на яку, необхідно добиватися бажаних результатів у розвитку особистості майбутнього педагога.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б.Г.Ананьев. – Л.: Издательство ЛГУ, 1968. – 336 с.
2. Здравомыслов А.Г. и Ядов В.А. Отношение к труду и ценностные ориентации личности / А.Г. Здравомыслов, В.А.Ядов // Сб. Социология в СССР. – М.: Мысль, 1995. – Т.2. – С. 196-205.

3. Зотова О.И., Бобнева М.И. Ценностные ориентации и механизм социальной регуляции поведения / О.И.Зотова, М.И.Бобнева// Методические проблемы социальной психологии. – М.: Наука, 1975. – С. 241-254.
4. Леонтьев Д.А. Ценностность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / А.Д.Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15-26.
5. Личность и ее ценностные ориентации / Под ред. В.А.Ядова и др. // Информ. бюллетень ИКСИ АН СССР. – М., 1969. – Вып.1. – № 4(19). – 17 ос. – Вып.2. – № 25(40). – 123 с.
6. Методы социально-психологических исследований: сб. научных трудов / [Под общ. ред. М.А.Меньшиковой]. – М., 1975. – С. 44-57.
7. Непомнящая Н.И. и др. Ценность как центральный компонент психологической структуры личности / Н.И.Непомнящая и др. // Вопросы психологии. – 1980. – №1. – С. 22-30.
8. Платонов К.К. О системе психологии / К.К.Платонов. – М.: Мысль, 1972. – 216 с.
9. Формирование личности старшеклассника / И.В.Дубровина; Под ред. И.В.Дубровиной; НИИ общ. и пед. психологии АПН СССР. – М.: Педагогика, 1989. – 169 с.
10. Файнбург З.И. Ценностные ориентации в некоторых социальных группах социалистического общества / З.И.Файнбург // Личность и ее ценностные ориентации: Информ. бюл. – М., 1969. – Вып.2. – № 25(40). – С. 59-99.
11. Шакуров Р.Х. Вплив ціннісних орієнтацій педагогічного колективу на його задоволення працею / Р.Х.Шакуров // Психологія. – Вип. 12. – К.: Радянська школа, 1973. – С. 124-132.

The article examines the characteristics values as central components of psychological structure of personality characteristics studied social determination of human behavior, its self-regulation and forecasting, analysis features motivational value structuresadequate to the new situation, and studied motivational-value states and formation of civic identity, the influence of the content values of professional self-determination of future teachers in the learning process at the university, including analysis of the specific values of modern students Technicalities, revealed a hierarchy of “significant value” depending on the purpose for which these values are focused, determined the distribution of specific activities required to implement this or that value.

Key words: value orientations, tsinnisnist, professional values, life purpose, structure, personality, vocational and educational orientation.

Отримано: 23.11.2011 р.